

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ АБО ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ

СІДЕЙ Олена Валеріївна - слухач магістратури Харківського національного університету в внутрішніх справах

Дана стаття містить теоретичний аналіз цивільно-правової відповідальності за невиконання або порушення умов договору. Проаналізовано поняття цивільно-правової відповідальності. Досліджено зміст, принципи, функції, підстави, види і форми договірної відповідальності.

Ключові слова: договір, відповідальність, вина, шкода, відшкодування збитків, наслідок.

Вступ

Значний та швидкий розвиток ринкової економіки спричинює постійні зміни підходів до побудови договірних відносин підприємств. Разом із тим виникає потреба у вдосконаленні цивільно-правового регулювання цих відносин. Одним із найважливіших питань цивільно-правового регулювання договірних відносин є відповідальність за невиконання або порушення умов договору. У науковій літературі вважається, що дане питання є достатньо досліджене та належно врегульоване. Проте, судова практика свідчить про недосконалість законодавства та неоднозначне розуміння норм закону та проблеми їх застосування.

Питанням цивільно-правової відповідальності за договором займалася велика кількість вчених, а саме: О.В. Дзера, Ю.Г. Басін, С.М. Бервено, В.І. Борисова, С.М. Братусь, С.С. Алексєєв; В.В. Вітрянський, В.П. Грибанов, О.С. Іоффе, О.В. Дмитрієва, В.М. Коссака, Н.С. Кузнецова, І.М. Кучеренко, В.В. Луць, Р.А. Май-

данник, М.І. Брагінський, Г.К. Матвєєв, О.О. Мережко, П.Е. Недбайло, О.А. Підпригора; Т.В. Боднар та ін.

Основна частина

Визначення договірної відповідальності неможливе без розуміння цивільно-правової відповідальності в цілому. Існують різні підходи до тлумачення даного поняття.

Так, на думку В.А. Тархова, що цивільно-правова відповідальність має, перш за все, попереджувально-виховне значення. Сторони цивільних правовідносин повинні знати, що невиконання ними своїх обов'язків може спричинити порушення суспільних відносин, майнові втрати та інші несприятливі наслідки для іншої сторони і суспільства в цілому, і не допускати порушення своїх обов'язків. Відповідальність полягає в загальному попередженні порушень шляхом впливу на свідомість членів суспільства і впливу на особу, яка допустила порушення. Виховний вплив є головним, тому відповідальність нерідко виходить за межі відновлення порушеного стану. У цьому сенсі під відповідальністю розуміється несення наслідків порушення обов'язків, передбачених законом або договором [3; с. 283].

З таким підходом до визначення поняття можна погодитися, проте варто додати, що цивільно-правова відповідальність має на меті ще й відновну функцію, оскільки при порушенні певних норм, у сторони – порушника виникають обов'язки по виправ-

ленню своєї вини (відшкодування шкоди, сплата пені та ін.)

А.А. Пушкін вважає, що цивільно-правова відповідальність – це покладання на особу, відповідальну за невиконання або неналежне виконання зобов'язання або за порушення іншого, що охороняється законом права, несприятливих майнових наслідків, передбачених правовою нормою [4; с. 413].

Дане визначення є достатнім для розуміння правової природи відповідальності. Проте, на нашу думку, цивільно-правова відповідальність виступає, як санкція за порушення тієї чи іншої норми, що породжує негативні наслідки.

Цивільно-правова відповідальність може бути встановлена як законом, так і договором. Проте потрібно відрізнити договірну відповідальність.

Договірна відповідальність є різновидом цивільно-правової відповідальності і має всі її ознаки. Але оскільки вона потрапляє під регулятивний вплив договору, то ним можуть бути визначені і межі відповідальності сторін, види санкцій, підстави звільнення від відповідальності (наприклад, форс-мажор), розподіл ризиків і т.п [6; с. 8].

З огляду на це, на нашу думку, договірну відповідальність можна визначити як передбачену договором санкцію за невиконання або порушення умов виконання договору, що породжує для сторони – порушника негативні наслідки у вигляді нових цивільно-правових обов'язків.

Основними принципами цивільно-правової відповідальності є: 1) принцип законності (необов'язково відповідальність має бути передбачена законом, але якщо передбачена, то при імперативній нормі сторони відступити від неї не вправі, при диспозитивній можуть прийняти інше рішення, в усякому разі, рішення сторін і компетентного органу, що розглядає їх спір, не може суперечити закону), 2) принцип невідворотності відповідальності (досі велися суперечки щодо невідворотності притягнення до відповідальності, тепер говорити про таку невідворотність у ретроспективному аспекті не можна, вона надається на роз-

суд потерпілої сторони, відповідальність же в перспективному аспекті зберігається у всіх випадках), 3) принцип рівноправності сторін; 4) принцип поєднання особистих інтересів із суспільними інтересами (два останніх є загальними принципами цивільного права, в тому числі і в сфері відповідальності) [3; с. 284].

Усі перелічені принципи притаманні, відповідно, і договірній відповідальності. Разом із тим, на нашу думку, їх необхідно доповнити принципами розумності, справедливості та добросовісності. Проте ці принципи є оціночними поняттями. Підходи для встановлення змісту добросовісності, розумності, справедливості мають вироблятися на практиці, оскільки у кожному конкретному випадку, з урахуванням окремих обставин, тлумачитимуться вони по-різному.

Досліджуючи види договірної відповідальності, необхідно зазначити, що їх можна класифікувати за певними критеріями. Так, за підставами виникнення вона поділяється на договірну та позадоговірну. Договірна відповідальність настає, коли порушена одна із умов передбачена у договорі. Позадоговірна – настає за порушення зобов'язання, що виникло безпосередньо із закону, адміністративного акта або інших правомірних дій.

Разом із тим Цивільний кодекс України поділяє договірну відповідальність за характером розподілу на субсидіарну та солідарну. Так, відповідно до ст. 619 Цивільного кодексу України договором або законом може бути передбачена поряд з відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи. Солідарна відповідальність настає за порушення зобов'язання з множинністю осіб на стороні боржника, якщо це прямо передбачено законом або договором. У цьому випадку кредитор має право вимагати відшкодування збитків і сплати неустойки як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо, при тому як повністю, так і в певній частині [2].

Договірна відповідальність здійснюється у певних формах. Єдиного і прийнятого для всіх погляду щодо форм відпові-

дальності донині немає. Доцільно виділити п'ять основних форм договірної відповідальності: відшкодування збитків, відшкодування моральної шкоди, сплату неустойки, втрату завдатку і виплату компенсації (разового грошового стягнення замість відшкодування збитків [6; с.12].

Деякі вчені виділяють також відповідальність без вини. З урахуванням існування в цивільних відносинах двох видів зобов'язань – договірних і недоговірних, цілком виправдано поділяти відповідальність без вини на договірну і позадоговірну-деліктну. При цьому під договірною відповідальністю без вини слід розуміти відповідальність, підставою виникнення якої є порушення договірних зобов'язань або норм цивільного законодавства, що регулюють договірні правовідносини (наприклад, ст. 614, частини 2, 3 ст. 950 ЦК України). Позадоговірна відповідальність без вини виникає не з порушення договору, а внаслідок завдання шкоди, тобто з деліктів (статті 1173-1176, 1187, 1209 ЦК України). На відміну від деліктної, договірна відповідальність без вини виникає в рамках уже існуючих правовідносин, де вже чітко визначені боржник і кредитор, їхні права і обов'язки. Підставою виникнення договірної відповідальності є порушення відносного суб'єктивного права, конкретного обов'язку. За загальним правилом, договірні зобов'язання сторони приймають на себе добровільно. Боржник, укладаючи договір, порівнює або принаймні має порівнювати свої можливості зі змістом прийнятих на себе обов'язків; він усвідомлює характер узятих обов'язків і цілком конкретно передбачає можливість настання відповідальності в разі їхнього порушення. У зв'язку з цим настання договірної відповідальності в переважній більшості випадків позбавлене фактора раптовості, а отже, і ризику [5; с.72].

Необхідно також додати, що особливостю договірних відносин, як санкції за порушення умов договору, є те, що вона завжди породжує додаткове зобов'язання, як правило, у вигляді майнового обтяження.

SUMMARY

This article contains a theoretical analysis of civil - legal liability for failure or breach of contract. The analyzed of civil - legal liability. The article examines the components, principles, functions, grounds, types and forms of contract liability.

Висновки

Таким чином, відповідальність за порушення або невиконання умов договору є дуже важливим аспектом при укладанні та виконанні того чи іншого договору. Для сторін договору вона може виступати певним гарантом виконання умов договору, оскільки при його порушенні відповідальність породжує певні негативні наслідки. Проте велика кількість питань, що виникає при розгляді даної теми та аналіз судової практики, дають змогу зробити висновки про доцільність подальшого дослідження інституту договірної відповідальності.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44. – Ст.356
3. Тархов В.А. Гражданское право. Общая часть. Курс лекций/ В.А. Тархов. – Чебоксары: Чув. кн. изд. – во, 1979. – 331 с.
4. Пушкин А.А. Гражданское право Украины [Учебник для вузов системы МВД Украины]: В 2-х частях. Часть I / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др. – Х: ун-т внутр. дел: «Основа», 1996. – 440 с.
5. Паришкура В.В. Проблемні аспекти цивільно – правової відповідальності без вини // Вісник Вищої ради юстиції. – №2. – 2010. – С. 66 – 74.
6. Верховець А.А. Цивільно – правова відповідальність за порушення умов договору: автореферат дис. на здобуття наук. ступення канд.юрид. наук : спеціальність 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»/ А.А. Верховець. – Київ, 2010. – С. 66 – 74.